

12 veje til fremme af den folkelige deltagelse

Jeppé Læssøe
Danmarks Pædagogiske Universitet

De nordiske lande deler værdier, som giver dem et godt udgangspunkt for at realisere målsætningen om aktiv involvering af borgerne i arbejdet for bæredygtig udvikling. Rundt om i Norden har det ført til mange forskellige initiativer. Men samtidig er meget andet sket - her og i verden i øvrigt. Så hvor står vi i dag? Hvad har vi med i bagagen? Hvad har forandret sig? Hvad er udfordringerne nu? Hvilke veje kan vi gå? Denne artikel giver nogle svar som oplæg til fælles diskussion og formulering af egne svar.¹

Det fælles nordiske værdilandskab

De nordiske lande har skabt økonomisk vækst, politisk stabilitet og social velfærd som intet andet sted på jorden. Denne udvikling har samtidig placeret os blandt dem med det største ressourceforbrug pr indbygger i verden. Udfordringen består nu i at ændre dette så vores samfund ikke blot bliver bæredygtige i økonomisk og social, men også i økologisk henseende. Har vi i vores kultur de værdier der skal til for at klare det?

I udgangspunktet må svaret være ja. I Norden findes et sæt af markante værdier, som giver mening og kan støtte opgaven med at fremme folkelig deltagelse i bæredygtig udvikling. Værdierne er ikke specielt nordiske, men det er værdier som i højere grad har fået gennemslag og er blevet forankret i de nordiske lande end i resten af verden. Inspireret af bl.a. den danske tænketank Mandag Morgens undersøgelse af de nordiske værdier, har jeg sammenfattet disse værdier i boksen nedenfor.

Markante værdier i Norden:

- Demokrati som sindelag: Folkeoplysning som støtte til demokratisk dannelse
- Lighed og lav magtdistance
- Inklusion, korporativisme, konsensus
- Samfundssind: Opbakning bag støtte til social velfærd til alle
- Arbejdsomhed og åbenhed for forandring
- Naturen – og adgangen til den – vægtes

Dette gode værdimæssige udgangspunkt styrkes yderligere af den stærke position kommunerne har i de nordiske samfund. Kommunernes magt og ressourcer - samt deres udvikling i de seneste årtier i retning af øget decentralisering og støtte til borgerinvolvering i lokale udviklingsprojekter - passer som hånd i handske til hensigterne om folkelig deltagelse i den lokale indsats for bæredygtig udvikling.

¹ Artiklens fremstilling er uddybet og yderligere begrundet i rapporten: "Veje videre frem for folkelig deltagelse og bæredygtighed", som kan downloades fra: www.idebanken.no. Den er skrevet på opdrag fra Stiftelsen Idébanken som faglig indspil til "Nordisk konferanse for bærekraftig samfunnsutvikling" i Oslo 2006 og indgik i publikationen "Synlige mål – synlige skritt" som var et af Idébankens bidrag til nævnte konference, arrangert af Miljøverndepartementet, KS, Nordiske ministerråd, Oslo kommune og Norges velforbund. Hele heftet kan downloades her <http://www.idebanken.no/Tilbud/Synlige%20maal,%20synlige%20skritt.pdf>

Men se engang på værdierne igen. Man kan tage dem én for én og stille spørgsmål ved, om det nu også fungerer sådan i praksis i dagens Norden. Billedet er ikke éntydigt. Der er modtendenser. Ikke mindst indenfor den offentlige planlægning og forvaltning, hvor nye ledelsesformer i effektivitetens og økonomistyringens navn truer med at uddefinere de traditionelle værdier samt med at skabe sværere betingelser for de former for understøttelse af folkelig deltagelse, hvis effekt ikke let lader sig måle og veje.. At vi har en fornem tradition og ud fra vores egen værdimålestok er bedre end andre lande, betyder derfor ikke, at vi med sindsro kan hvile på laurbærrene. Risikoen er, at værdierne får karakter af selvtilfreds retorik uden hold i virkeligheden. Vi må i stedet kritisk teste, om vores hidtidige praksis lever op til vores eget værdisæt, og konstruktivt forsøge at gøre disse værdier til drivkraft i nye praksisser, der kan fastholde og tilføre dem nyt liv.

De nordiske lande kan hjælpe hinanden med dette. Styrken er '*den tilpasse forskel*' mellem os: At vores værdier, tænke- og handlemåder ikke er så forskellige, at vi ikke kan bruge hinandens erfaringer til noget. Og at vi på den anden side ikke er så ens, så der ikke er nogen forskelle, som kan inspirere til refleksion og ny erkendelse.

Bæredygtighed og folkelig deltagelse som udfordring

På baggrund af vores velfærd og værdier kan bæredygtig udvikling tage sig ud som en overkommelig opgave, også selvom vores 'økologiske fodspor' stadig hører til verdens største. Vi er arbejdsomme, teknisk avancerede, elsker naturen – og det sociale og økonomiske har vi check på. På den anden side er der noget radikalt nyt og vanskeligt ved udfordringen:

"Kernen i det er, at hvis man vil sætte bæredygtighed på dagsordenen, så drejer det sig om en radikal ny form for politik, hvor den grundlæggende overvejelse går på, at konsekvenserne af en given praksis her og nu, de rammer til en anden tid og et andet sted. Altså: det jeg gør her, og som jeg gør af hensyn til mig selv, mine nærmeste, min tid, min verden, har (negative) konsekvenser for, ikke mig, men nogle andre, ikke her, men et andet sted, ikke nu, men om en generation."²

De vanlige teknikker til at aktivere befolkningen handler om at tale til deres *egeninteresse*, gøre sagen konkret, og fortælle hvad de selv kan gøre her og nu. Det vanskelige ved at gøre det, når det handler om bæredygtig udvikling, er, at målet er det modsatte: At fremme hensyn til andre, at tage hensyn der rækker længere ud i verden og længere ud i fremtiden end vi har været vant til, samt at kunne håndtere komplekse sammenhænge. Det sidste handler fx om, at det ikke er nok at få befolkningen til at forstå og følge enkle spareråd. De må også kunne forholde sig til risikoen for, at det de 'sparer på karusellen, bliver sat til på gyngerne', hvis de samtidig udvikler deres livsstil med nye forbrugsaktiviteter, som øger deres samlede materielle forbrug. Én udfordring består i overhovedet at tematisere sådanne komplekse sammenhænge i borgerinvolverende aktiviteter, en anden i at stille spørgsmål som anfægter egeninteressen – behovene og visionerne som fører til øget materielt forbrug. På den ene side må borgerne motiveres til at deltage, hvilket peger mod at tage udgangspunkt i deres egeninteresser og konkrete forhold. På den anden side kræver bæredygtig udvikling netop en overskridelse af disse motiver samt en langt mere abstrakt og kompleks tænkemåde.

---

² Claus Heinberg: "Det begynder med hinanden" i Nyhedsbrevet Øko-net 2, 2003

Bæredygtig udvikling er et tema, som det er svært at få greb om, fordi det handler om usikre risici, om afvejning af idealer om globale hensyn med egne behov og muligheder, om valg mellem løsninger med forskellige sociale, kulturelle og økonomiske konsekvenser, om interessekonflikter og kompromisser. Forestillingen om bæredygtig udvikling som noget eksakt, vi blot skal oplære befolkningen i, er derfor for simpel. Bæredygtig udvikling er snarere i sig selv en fortløbende udviklings- og læreproces, som vi må sørge for bliver demokratisk og udbredt gennem befolkningens deltagelse.

Men hvordan gøre den demokratisk og udbredt? Som et første input til et svar på det, vil jeg fremhæve, at det er vigtigt, at vi ikke allerede i udgangspunktet baserer det på et snævert begreb om folkelig deltagelse. I boksene nedenfor 'åbnes' begrebet på to forskellige måder.

Deltagelsens perspektiver

Folkelig deltagelse har grundlæggende to perspektiver:

- Borgerens mulighed for at få *indflydelse* på politiske beslutninger, samt
- borgernes *læreproces* gennem deres deltagelse.

Deltagelsen anskuet som læreproces er *folkeoplysningens perspektiv*. Det kan opfattes på to helt forskellige måder:

- Folkeoplysning som *information* har til formål gennem en afgrænset viden om et emne at påvirke til en bestemt holdning og en bestemt adfærd.
- Folkeoplysning som *oplysning* har til formål gennem tilvejebringelse af et alsidigt vidensgrundlag at anspore til personlig stillingtagen og engagement.

Hvor informationstilgangen leverer svar, rejser oplysningstilgangen spørgsmål.

Deltagelsens områder

Borgernes deltagelse tænkes typisk som noget der handler om *lokale forhold*:

- Boligen og husholdningen
- Lokalområdet
- Kommunen.

To væsentlige *praksisområder* i de fleste borgeres hverdagsliv rækker *ud over det lokale*:

- Forbruget, hvor politiske forbrugshandlinger udgør en form for deltagelse
- Arbejdslivet, hvor deltagelsen både kan rette sig mod arbejdspladsen og mod konsekvenser i omverdenen.

Deltagelse med henblik på *politisk indflydelse* kan også række *ud over det lokale*, også selvom det foregår lokalt:

- Mod regionale forhold
- Mod nationale forhold
- Mod internationale forhold

Nu er vi måske nok der, hvor det hele kan virke ret vanskeligt: Gode, men også pressede værdier. Koblingen af folkelig deltagelse og bæredygtig udvikling som ikke uden videre er let. Og flere forskellige måder at tænke folkelig deltagelse på. Lad os derfor se lidt nærmere på, hvad der er sket, og hvor vi står i dag – så viser der sig nogle mulige veje frem.

Den historiske udvikling

Evaluering er et af tidens nøgleord. Alt skal evalueres for at sikre, at vi ikke spilder vores ressourcer, men bruger dem bedst muligt. Som en erfaringsopsamling, der gør os klogere på barrierer og potentialer for at nå de mål, vi har sat os, er der god mening i det. Samtidig medfører evalueringer dog ofte en uheldig tendens til at være mere tilbageskuende end fremadskuende, og til mekanisk at formulere anbefalinger til de kommende handlinger på baggrund af de hidtidige erfaringer. Men tag fx dengang forurening dukkede op som en ny trussel mod vores samfund. Information var da vældigt effektivt til at gøre det fænomen kendt, men den succes kunne ikke bare gentages i næste fase, da problemet nu var kendt. Det historiske tilbageblik handler derfor ikke bare om at opsamle erfaringer fra tidligere, og så uden videre bruge det mest effektfulde. I et dynamisk perspektiv handler det i stedet om at gøre sig de historiske ændringer bevidst og løbende pejle nye tendenser og ændrede betingelser, som kan betyde, at man *ikke* skal forsøge at gentage tidligere tiders succeser, men snarere skal identificere det logiske næste skridt - den historiske proces taget i betragtning.

Når det handler om borgernes deltagelse i bæredygtig udvikling, er det både relevant at se på forandringerne i vores samfund som helhed, og mere specifikt på ændringerne i selve problematikken. Tager vi det sidste først, så har der på trods af forskelle landene imellem i alle vestlige, industrialiserede lande været tale om en udvikling gennem en række forskellige faser. Svensk-amerikaneren Andrew Jamison har beskrevet denne udvikling som indtil videre bestående af 6 forskellige faser:

Periode	Fase	Kendetegn
Frem til 1967	Opvågning	Information
1968 - 1973	Økologiens tidsalder	Organisation
1974 - 1980	Social bevægelse	Politisering
1981 - 1987	Differentiering	Specialisering
1987 - 1993	Internationalisering	Globale spørgsmål
1994 -	Integration	Bæredygtig udvikling

Spørgsmålet er imidlertid, hvad der er sket siden 1994, samt hvad ændringerne i opfattelsen af bæredygtig udvikling siden da har betydet for opfattelsen af den folkelige deltagelse? Ifølge den hollandske politolog, Maarten Hajer, har opfattelsen af bæredygtig udvikling udviklet sig på en særlig måde i det nordvestlige Europa. *Den økologiske modernisering*, som han benævner denne opfattelse, bliver dominerende i løbet af 90'erne. Fra 80'ernes fokus på en reaktiv, kontrollerende miljøregulering flyttede den økologiske modernisering fokus over på en offensiv og forebyggende strategi rettet mod produktion og forbrug. Med dette skift blev den hidtidige konflikt mellem miljøhensyn og økonomi vendt om til at blive et win-win forhold: Bæredygtig udvikling bliver fra at være et problem gjort til lokomotivet, der kan drive den teknologiske og institutionelle udvikling af vores samfund fremad. Dermed bliver miljøbevægelsen ikke mere betragtet som en modstander, men som en allieret. Og borgernes aktive deltagelse i transformationsprocessen bliver vigtig. Inddragelse af befolkningen i indsatsen for en bæredygtig udvikling ud fra principper om konsensusbaseret samarbejde og praktisk handling for miljøvenlige forbedringer passer helt ind i og er udtryk for den økologiske moderniseringstænkning.

Konsensus-tænkning kan hæmme engagement

Den økologiske modernisering var fornyende og skabte en progressiv synergi i begyndelsen af 90'erne – og bl.a. den folkelige deltagelse udviklede sig som en del heraf. I Danmark medførte det et 'nyt grønt vækstlag' bestående af lokale, grønne borgerprojekter, støttet af staten og kommunerne, og med en vis succes med hensyn til at aktivere den 'lysegrønne' del af befolkningen og skabe små, synlige eksempler på forandringer.

Spørgsmålet er imidlertid om dampen har kunnet holdes oppe? Nogle forskere på området, der følger udviklingen rundt om i den vestlige, industrialiserede verden, er begyndt at tale om, at vi nu har nået "the end of environmentalism". Andre taler om den økologiske modernisering som en selvbedragerisk simulering af, at det går godt, mens vi i virkeligheden er på vej ind i en "post-økologisk æra". Dette kan både afspejle nationale forskelle, som vi fx også ser mellem de nordiske lande, og tolkes som en midlertidig bølgedal. I den seneste tid synes klimaproblemerne at give den økologiske moderniseringstilgang vind i sejlene i USA, hvilket måske via massemedierne er ved at føre til en revitalisering af den i Europa. En revitalisering indebærer imidlertid en gentagelse – og spørgsmålet er fortsat om en gentagelse af 90'ernes tilgang til folkelig deltagelse i bæredygtig udvikling vil bringe os fremad? Der er i hvert fald nogle problemer ved den, som vi bør forholde os til.

Et problem er, at den materielle forbrugsvækst negligeres. Forestillingen om den økologiske modernisering indebærer en tro på, at den øko-teknologiske innovation er hurtigere end væksten i forbrugsmængderne, så vi sparer mere på gyngerne end vi sætter til på karrusellen. Det har dog endnu ikke været tilfældet, også selvom vi til en begyndelse har kunnet plukke 'de lavest hængende frugter'. Dermed kan der argumenteres for, at der snarere end 'ingen grund' er 'god grund' til nu at ændre fokus i folkeoplysningen om bæredygtig udvikling fra miljøteknisk spareadfærd til livsstils- og forbrugsudvikling.

Et andet problem for den økologiske modernisering ligger i, at den proklamerede konsensus om bæredygtig udvikling, ikke stikker særlig dybt. I USA har man i mange år haft en anti-miljøbevægelse, og i Danmark har vi Bjørn Lomborg, som i en periode vandt stor støtte – ikke mindst hos regeringen. Konsensus synes kun at herske mellem 'de gode kræfter', hvis dominans i værste fald kan skabe en modreaktion i stedet for en ringspredning. Dertil kommer, at konsensus har det med at indsnævre perspektivet til de små, lette, synlige og rentable miljøprojekter som alle kan være med på, mens værdidilemmaerne og de strukturelle barrierer negligeres. Det er et problem i forhold til komme videre i retning af en bæredygtig udvikling, og det er også et problem i forhold til ønsket om at engagere borgerne, fordi gentagelsen af de samme små lette spareråd risikerer at ende som en triviell moralisme. I begyndelsen af 90'erne gav konsensus-følelsen ny dynamik og et bredere engagement, men spørgsmålet er, om vi er ved at være der, hvor kravet om at tage udgangspunkt, der hvor der allerede er konsensus, hæmmer mere end det fremmer? Spørgsmålet er, om den økologiske modernisering med sin konsensus-tænkning efterhånden har ført til en inddefineret og institutionaliseret af den folkelige deltagelse i bæredygtig udvikling i de etablerede systemer, hvilket gør den pæn, ufarlig, uodynamisk – og dermed også utilstrækkelig? Fra et folkeoplysningsperspektiv var der måske mere dynamik i at bringe modsætningerne frem og bearbejde dem konstruktivt og demokratisk?

Situationen i dag

Løbende undersøgelser af den norske befolknings miljøengagement viser, at bekymringen for miljøet efter at være faldet i en årrække nu så småt igen begynder at vokse. Samtidig med dette skift i bekymringsniveauet ses der ikke en tilsvarende vækst i ønsket om et stærkere miljøværn. I løbet af 90'erne faldt støtten til en forstærket miljøpolitisk indsats, og den er altså ikke steget igen. Det er nærliggende, at det hænger sammen med en samtidig voksende tiltro til den offentlige miljøforvaltning. Hverken bestræbelserne på at engagere befolkningen i løbet af 90'erne eller den nu voksende miljøbekymring har ændret ved engagementet i personlig miljøvenlig adfærd. Det har holdt sig nogenlunde på samme niveau. Der er heller ikke sket nogen synderlige ændringer i fordelingen mellem dem, som personligt lægger vægt på at gøre noget for miljøet, og dem som ikke gør. Det er fortsat to stort set lige grupper. Denne stabilitet – eller stagnation om man vil – bør desuden sammenholdes med, at der sideløbende er sket en vækst i materialistiske holdninger og en dertil knyttet faldende villighed til at give afkald på varer og tjenester af hensyn til miljøet.³

Der er nogle mindre forskelle, men i hovedtræk er udviklingen den samme i de øvrige nordiske lande. Tager vi derfor udgangspunkt i det, fremstår den aktuelle udfordring som:

1. Et spørgsmål om, hvordan den aktuelt voksende bekymring kan gøres produktiv i form af et aktivt engagement i stedet for at føre til en afmægtig fortrængning?
2. Et spørgsmål om, hvordan dette gøres, så der rykkes ved tendenserne til *delegering* af ansvaret over på myndighederne, til *fastlåsthed* i aktivitetsniveauet (dvs. at det fortsat er de samme folk, der gør det samme) samt til *utilbøjelighed* til at inddrage den materielle forbrugsudvikling i problematikken?

For at finde kvalificerede svar på disse spørgsmål, må vi forholde os til de aktuelle betingelser for at engagere befolkningen. Fire forhold skal fremhæves her:

1. *Massemedierne spiller en afgørende rolle:* I Eurobarometers undersøgelse fra 2004 blev de finske, svenske og danske respondenter bedt om at angive deres tre hovedkilder til information om miljøet. Hvor TV-nyhederne blev angivet af 83% af danskerne, 81% af svenskerne og 76% af finnerne, lå informationsmateriale på 19% for svenskerne og finnerne og på 15% for danskerne. Lokale begivenheder som konferencer, udstillinger, festivals m.v. lå på 4% for finnerne og 3% for svenskere og danskere. Dette anskueliggør, at det er problematisk at se på den lokale folkeoplysning isoleret fra påvirkningerne fra massemedierne. Massemedierne er imidlertid ikke nødvendigvis en støtte. Bæredygtig udvikling er ikke nødvendigvis det, der sælger bedst. Kritikken af den kan være mere spændende, set fra et nyhedsmedies synspunkt. Dertil kommer, at andre dagsordener – som fx de etniske konflikter - trænger sig på. Derfor er det vigtigt at overveje, hvad der fortsat kan give bæredygtig udvikling dynamik og opmærksomhed i massemedierne. Med det voksende antal konkrete eksempler på klimaforandringer og den eskalerede debat herom i USA ser det ud som om massemedierne i de nordiske lande påvirkes til at prioritere dette centrale tema i bæredygtig udvikling højere. Dette kan vise sig hurtigt at rykke ved engagementet. En helt ny dansk opinionsundersøgelse viser således, at den danske befolknings voksende bekymring over klimaproblemerne nu

---

³ Se Ottar Helleviks artikel i dette skrift for en mere udførlig beskrivelse af resultaterne af hans statistiske undersøgelser.

gør det til det næsthøjeste prioriterede politiske problem, kun overgået af velfærdspolitikken. Dette er nyt, eftersom miljøpolitikken i en årrække har ligget langt nede på prioriteringslisten.

2. *Det snævert lokale perspektiv er svært at motivere på:* Når folk bliver spurgt, hvad man kan gøre for at engagere borgerne i bæredygtig udvikling, svarer de typisk, at der skal informeres mere om, hvad man kan gøre i hverdagen. Tilsyneladende tænker de her mere på andres behov end på eget. I Eurobarometers undersøgelse fra 1999 svarede således ca. 2/3 af respondenterne fra Danmark, Sverige og Finland, at de ved nok. Ser vi på motivationen for miljøhandlinger i lokalområdet og kommunen, så viser en Eurobarometer undersøgelse fra 2004, at den nationale indsats samt EU's indsats vurderes som langt vigtigere end den lokale indsats. Det kan være en af grundene til, at det er svært at engagere borgerne i lokal bæredygtig udvikling. Omvendt er det ikke nødvendigvis nemt at engagere dem i beslutninger, som tages langt væk. Udfordringen kan være at få *koblet niveauerne*, så aktiviteten fortsat kan være lokal, men med relation til beslutninger om bæredygtig udvikling på de andre niveauer.
3. *For en del borgere er motivationen i orden, men tiden et problem:* Som moderne mennesker er vores problem ikke, hvad vi ikke må, men hvad vi ikke kan nå. Problemerne med tidspres og stress er vokset og udgør også et vilkår for den folkelige deltagelse i bæredygtig udvikling. Den tid danskerne bruger i lokalsamfundet eller på at være gæster er reduceret fra 1½ time til en ½ time om dagen siden 1987. Det ser ud til, at danskerne adskiller sig ved at arbejde mere, mens fritiden er øget for svenskerne og nordmændene. Men mere fritid kombineret med flere penge giver øget forbrug – og forbrugsaktiviteternes vækst kan derfor også medføre tidspres og stress. Det kan være et problem i forhold til at få folk til at bruge tid og energi på bæredygtig udvikling, men det kan omvendt også rumme et potentiale, hvis tidsproblematikken inddrages i bæredygtig udvikling som et spørgsmål om at forbedre livskvaliteten på måder, som samtidig kan reducere forbrugets miljøbelastning.
4. *Professionelle organiserer i stigende grad inddragelsen af borgerne:* Hvad enten det er på arbejdspladsen, i kommunen, i boligområdet, i foreningslivet eller i forhold til den private husholdning, så er antallet af ansatte eller selvstændige konsulenter, som fungerer som 'mediatorer', vokset. En *mediator* har til opgave 'at bringe sagen ud til folk og folk ind i sagen'. I forhold til involveringen af borgerne i bæredygtig udvikling har mediatorerne altså en nøglerolle:
  - De er *oversættere*, idet de bearbejder og tilrettelægger sagens indhold med henblik på at fremme borgernes deltagelse.
  - De er *netværkere*, idet de fungerer som kontaktskabere og koordinører mellem borgere og andre lokale aktører.
  - De er *igangsættere*, idet de har ansvar for at involvere folk i nye initiativer, som skal føre til udvikling.
  - Og de er *facilitatorer*, idet de skal fungere som ressourcestøtte og dialogskabere, der kan hjælpe med at overvinde barrierer og bringe processen videre.

Disse roller kræver en række forskellige kompetencer. Selvom der findes folk med mange gode kompetencer, og selvom der findes diverse relevante efteruddannelseskurser for dem, så mangler der regulære uddannelsesmuligheder, som kan sikre, at de kan håndtere de særlige udfordringer, som den folkelige deltagelse i bæredygtig udvikling indebærer.⁴

Nogle mulige veje frem

Som det er blevet beskrevet, er den aktuelle situation hverken entydig god eller dårlig. Der er potentialer, vi kan udnytte, og barrierer som kræver nytænkning. I det følgende vil jeg på den baggrund meget kort opridsse nogle mulige svar på, hvad de næste skridt kunne være. De er uddybet og begrundet i baggrundsrapporten, men også her er der tale om ufærdige forslag, hvis hensigt er at åbne for en kreativ tænkning i forskellige veje frem. Udgangspunktet er, at der ikke er én rigtig vej. Vi må droppe vanen med at tænke lineært i årsag-virkning og i stedet tænke i, hvordan forskellige typer indsatser kan spille sammen i dynamiske konstellationer.

Uanset hvilke veje vi vælger, er en nødvendig forudsætning, at der findes ressourcer, der står mål med opgavens karakter. Somme tider fremstilles bæredygtig udvikling paradoksalt nok som det mest luksusagtige, vi kan tænke os: Det, vi vil ofre lidt tid og penge på, når alt det andet 'nødvendige' er gjort. Her kan det igen være på sin plads at minde om vores historiske særegenhed: Noget af det unikke ved de nordiske lande har været, at folkeoplysningen – og dermed borgernes deltagelse i demokratiet – har været drevet af sociale bevægelser, som har skabt rum for deltagelse og læring på folkehøjskoler, i studiekredse og på aftenskoler – og har gjort det *med statsstøtte*. Spørgsmålet er, om vi med tidens fokus på 'new public management' er villige til at fortsætte denne tradition? Hvis vi er det – så kan det åbne for følgende veje frem:

Tre hovedveje videre frem:

1. *Vi fortsætter som hidtil – men øger og kvalitetsforbedrer indsatsen*
2. *Vi bryder med konsensus-kravet og revitaliserer den folkeoplysende debat*
3. *Vi går nye veje og kobler folk på tværs af lokalsamfund vha. de nye massemedier*

Den første hovedvej bygger på en tillid til den økologiske moderniseringsproces og fastholder de bedste erfaringer herindenfor med at engagere borgerne i konkrete, praktiske miljøforbedringer, som der er umiddelbart konsensus om. Den handler altså om at *forstærke, udbrede og give mere tid* til den allerede påbegyndte indsats. Hovedvej 1 kan have flere *spor* – her følger fem muligheder:

1. **Gør som pionér-kommunerne – og fortsæt!** Der findes kommuner i de nordiske lande, som har vist, at det kan lade sig gøre at involvere borgere og skabe

⁴ I baggrundsrapporten beskrives fire dilemmaer,

bæredygtige forandringer. Disse 'best practices' kunne synliggøres samt udbredes til alle kommuner ved hjælp af gulerod og pisk fra statens side.

2. **Gør det nemt og synligt!** Borgernes medvirken skal gøres nemmest mulig, fordi betingelserne i dag som nævnt er, at mange lever et fortravlet liv. Teknologisk fornyelse og strukturudvikling er midlet hertil. Samtidig kan effekterne registreres og synliggøres, så den enkelte borger kan følge med og opleve nytten.
3. **Udbred kendskabet til de gode alternative eksempler!** Rundt om i Norden findes masser af 'gør-det-selv' mennesker, som med ildhu og kreativitet har bidraget til udviklingen og brugen af miljøvenlige teknologier i boliger og lokalsamfund. Gennem demonstrationsprojekter – i nogle tilfælde støttet af det offentlige – er deres gode eksempler formidlet videre til andre borgere⁵. I fremtiden kunne dette styrkes ved i højere grad at inddrage den sociale dimension: Gode eksempler på hvordan moderne menneskers krav om selvrealisering og livkvalitet kan kombineres med miljøvenlighed.
4. **Understøt den folkelige kreativitet med kvalificerede med- og modspil!** Top-down borgerinddragelse skaber let modvilje, mens understøttelse af borgernes egne initiativer (bottom-up) let fører til projekter, der hænger fast i deres nuværende viden, værdier og lokale interesser. En måde at overvinde dette dilemma på handler om at koble en uafhængig 3. part på med ansvar for at skabe dialogen mellem kommune og borgere. Det kan kvalificere både de lokale udviklingsprojekter og borgernes læreprocesser.
5. **Frem borgernes indflydelse ved hjælp af kooperativer!** Initiativer til fremme af den folkelige deltagelse får let en idealistisk karakter, som ikke tages seriøst. Den nordiske tradition for kooperative organiseringer kunne gives nyt liv og fremme en 'økonomisk empowerment' af borgerne. Samtidig kunne traditionen tilføres ny mening ved på non-profit basis at sigte mod at fremme lokale bæredygtige løsninger. Der findes allerede gode eksempler - fx vindmøllelaug – men det kan udvikles videre. I England er der flere hundrede eksempler på, at den aktive involvering af borgerne udvikles gennem etablering af 'development trusts' til fremme af lokal bæredygtig udvikling.

Den anden hovedvej indebærer ikke nødvendigvis en afvisning af hovedvej 1 og dens 5 spor, men dog et ønske om at bringe processen videre fra de positive praktiske løsninger til et folkeligt engagement i at få bearbejdet og løst nogle af de dilemmaer og barrierer, som hæmmer en bæredygtig udvikling. Grundtanken her er med andre ord at forsøge at revitalisere folkeoplysningen som demokratisk debat- og dannelsesinstitution. Den hovedvej kunne fx bestå af følgende 3 spor:

6. **Udskift de grønne missionærer med demokrati-mediatorer!** Grønne ildsjæle og professionelle med faglig baggrund i natur og miljø er ikke nødvendigvis de bedste til at organisere folkelig deltagelse i bæredygtig udvikling. Det bliver let til aktiviteter for interesse- og meningsfæller. I stedet kunne staten støtte uddannelsen og brugen af professionelle mediatorer, hvis faglige kompetence hovedsageligt handler om at kunne facilitere demokratisk og folkeoplysende dialog om bæredygtig udvikling. Det vil indebære et skift fra en opfattelse af folkelig deltagelse i bæredygtig udvikling som et spørgsmål om miljøinformation baseret på

---

⁵ Norske Stiftelsen Idébanken har i deres database et væld af sådanne gode eksempler. Jfr. også utvalget i dette skrift.

sikker viden, til en opfattelse af bæredygtig udvikling som en fortsat socio-kulturel læreproces, hvor mediatorerne som folkeoplyserne skal sikre en alsidig refleksion og håndtering af den usikre viden, samt de risici, dilemmaer og etiske spørgsmål, som kendetegner emnet.

7. **Sæt lus i skindpelsen!** Når udgangspunktet tages i det, der er konsensus om, risikerer engagementet at falde, ligesom vigtige emner som fx den materielle forbrugsvækst undgås. For at tilføre processen dynamik og mening kunne folkeoplyserne vove at 'sætte nogle lus i skindpelsen'. Ikke destruktivt, men ved at provokere på en produktiv måde: Bæredygtig udvikling indeholder mange barrierer, modsatte interesser og værdier, risici som indebærer svære valg, dilemmaer fordi man gerne vil både det ene og det andet. Også tidligere har det været folkeoplysningens opgave at tage aktuelle udfordringer op, og skabe rum for en saglig og informeret debat med henblik på at engagere borgerne i at finde gode løsninger.
8. **Gør borgerne politisk ansvarlige!** Borgerne inddrages ofte på et for sent tidspunkt, hvorved de snarere tildeles en rolle som forbrugere end som medansvarlige borgere. I stedet for at bede dem om at sige ja eller nej til en færdig løsning, kunne man i højere grad lade udgangspunktet være forskellige scenarier og valgmuligheder, som borgerne får medansvar for at vurdere, videreudvikle og – i sidste ende – vælge imellem.

Den tredje hovedvej kan kobles sammen med både den første og den anden, men bryder med forestillingen om den lokale offentlighed som rum for borgernes deltagelse og lægger i stedet vægt på den nye virtuelle medievirkelighed som både et afgørende vilkår og en oplagt mulighed. Den kommer der fire forslag til her:

9. **Folkelig deltagelse i cyberspace!** I stedet for at se den ny IT- og medievirkelighed som barriere for lokal deltagelse, kan det måske være på tide at revidere de hidtidige forestillinger om demokrati og lokalt fællesskab, og bringe folkeoplysningen i overensstemmelse med den stadigt mere globale, mobile og virtuelle virkelighed. TV, film og internettets interaktive muligheder giver helt anderledes muligheder for at nå bredt ud, skabe demokratisk debat og organisere interessefællesskaber på tværs af lokaliteter.
10. **Styrk koblingen til det globale perspektiv!** Tages udgangspunktet i det lokale, bliver de globale perspektiver let skudt i baggrunden, mens et udgangspunkt på det globale niveau let bliver abstrakt i forhold til den konkrete hverdag. Svaret på begge dele kan være at lægge vægten på forholdet mellem det lokale og det globale. Dvs. synliggøre hvordan det lokale liv og de globale forhold er indvævet i hinanden – økologisk, økonomisk, socialt og politisk. Der findes gode eksempler på at det kan lade sig gøre: Venskabsby relationer med et bæredygtighedsperspektiv er en mulighed. Personlige relationer til folk i den 3. verden er en anden. Fair-trade er en tredje. Internettet rummer store muligheder for samarbejde mellem skoler, eller for at synliggøre, hvordan forskellige produkter bliver til.
11. **Prioritér ældre og indvandrere som målgrupper!** Lokale aktiviteter henvender sig typisk til borgerne som en stor målgruppe. Men der er målgrupper, som måske bedre nås på tværs af lokale forhold. Tag fx de ældre, som i stigende grad er aktive, har tid og penge. De har egne organisationer, men ingen der direkte arbejder med deres involvering i bæredygtig udvikling. Tag indvandrene: De etniske brydninger

har af gode grunde et enormt mediefokus. I stedet for at det overdøver spørgsmålet om bæredygtig udvikling, kunne der gøres mere for at koble de to perspektiver med hinanden.

12. **Sæt turbo på uddannelse for bæredygtig udvikling.** UNESCO har erklæret 2005-2014 for tiåret for uddannelse for bæredygtig udvikling. Uddannelse er nøglen til bæredygtig udvikling, og selvom der er gjort noget på den front, er der også i Norden lang vej igen, før alle uddannelser på alle områder – og ikke kun i naturfag – har integreret bæredygtighedsperspektivet.

Som nævnt, er disse 12 veje frem lidt fyldigere beskrevet i baggrundsrapporten. Så læs mere her. Tænk videre: Kritiser, kombiner, sorter og tilføj!

Jeppe Læssøe

Professor ved DPU, Aarhus Universitet, hvor han forsker i Uddannelse for bæredygtig Udvikling. Han forsker blandt andet indenfor miljøpædagogik og den danske folkeoplysning om bæredygtig udvikling. Han er for tiden leder af det tværnationale forskningsprojekt "Climate Change and Sustainable Development – the Response from Education" under tænketanken International Alliance of Leading Education Institutes.

Se også www.dpu.dk/om/jep1